

Gyorgyovich Miklós – Pári András

A család(fogalom) pluralizálódása a magyar társadalomban

Bevezetés

Napjainkban is, de valójában már évtizedek óta (vö. Giddens 1987) lezáratlan tudományos, politikai és ideológiai viták tárgya a család fogalmának meghatározása. A terület hazai és nemzetközi kutatása is történelmi időkre nyúlik vissza. A családi élettel összefüggő átalakulások első markáns irányai Európában a gyermekvállalási hajlandósággal kapcsolatos attitűdökben jelentek meg. A demográfiai szakirodalom alapján az 1950–60-as évek baby boomja után jelentősen visszaesett a termékenységi ráta (Van de Kaa 2002; Elzinga–Liefbroer 2007; Lesthaeghe 2010). A gyermekvállalási kedv csökkenésével egyidejűleg az anyák első gyermekük vállalásakor betöltött átlagos életkora is emelkedett (Frejka et al. 2008). Mindez a második demográfiai átmenet elméletével függ össze szorosan (Lesthaeghe 2010; Roy 2021), ami a párkapcsolatokra, a gyermekvállalásra és a családi életre inkább negatív, mintsem pozitív hatást fejtett ki.

A stabil párkapcsolat, házasság a gyermekvállalás előszobája: korábban a demográfiai életút során a gyermekvállalást megelőzte a házasságkötés. Demográfusok szerint a korábbi kétkeresős családmoddellben a házasság domináns szerepe megszűnt, hazánkban különösen az 1990-es évektől kezdve, aminek a hátterében a gazdasági bizonytalanság és a lakhatási nehézségek álltak (Philipov és Dorbritz 2003; Spéder 2005; Oláh 2015). A kétkeresős családmoddellel jellemezhető országokban a házasságkötések későbbi életkorra tolódtak, és ezzel az első gyermek vállalásának időpontja is.

A család tudományos célú definíciói, tulajdonképpen a családra vonatkozó értelmezések irányzatai rendkívül széles spektrumon mozognak. A különböző tudományágak – a jogtudománytól a pszichológián keresztül a szociológiáig (statisztikáig) – eltérően határozzák meg a család fogalmát, tehát összetett és több nézőpontból vizsgálható fogalmi definícióval van dolgunk.

Magyarország Alaptörvénye a következőképpen definiálja a családot (L. cikk): „Magyarország védi a házasság intézményét mint egy férfi és egy nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Az anya nő, az apa férfi.” Ezzel összhangban a 2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről így határozza meg a család fogalmát: „A család Magyarország legfontosabb nemzeti erőforrása. A társadalom alapegységeként a család a nemzet fennmaradásának biztosítója és az emberi személyiség kibontakozásának természetes közege, amit az államnak tiszteletben kell tartania.”

A szociológiai értelemben vett család fogalma kétségtelenül több jelentéstartalommal bővült az elmúlt évtizedekben, az új definíciós kísérletek száma és diverzitása is jelentősen növekedett (Andorka 1987; Cseh-Szombathy 1997; Frejka 2008; Engler és Pári 2022). A hagyományosnak tekintett családmódel a férfi, a nő és az általuk nemzett (vagy akár örökbe fogadott) gyermekek közötti biológiai és jogi kapcsolatokat írja le, ugyanakkor – ideológiáktól függetlenül – látjuk, hogy számos (érzelmi kapcsolaton alapuló) háztartás¹ vagy emberi közösség összetétele nem felel meg ennek a képnek, a köznapi szóhasználat során mégis többé-kevésbé családnak nevezzük őket. Ez a heterogenitás és relatíve folytonos változás pedig azt idézi elő, hogy újra és újra nekifussunk legkisebb társadalmi egységünk meghatározásának. Az újabb családfogalmak sokféle kapcsolatot írnak le, amelyek akár egészen különböző szereplőket és struktúrákat foglalnak magukban (vö. Erera 2002; Gerber 2020). Ezek között megtalálhatók az egyedülálló szülői családok, a tágabb családi kapcsolatokat magukba foglaló nagycsaládok, a többgenerációs háztartások, a helyettesítő szülői modellek, illetve – talán a legtöbb vitát kiváltó módon – az azonos nemű vagy a férfi-nő diádon kívül eső, esetleg nagyobb csoportok együttléte, kiváltképp, ha az azonos nemű párok örökbefogadási joga is szóba kerül. Ha leegyszerűsítjük a kérdést, alapvetően két vélemény tábor kialakulását tapasztaljuk a közbeszédben, illetve a tudományos diskurzusban. Egyfelől azokat, akik a sokszínűséget természetes folyamatként megragadva, megengedő módon a családfogalom sokszínűsége mellett érvelnek, másfelől azokat, akik egyfajta válságként tekintenek a hagyományos férfi-nő kapcsolaton túlmutató érzelmi kapcsolatok családként való értelmezésére.

1 Tehát a lakhatási céllal együtt élőköl álló háztartásokat, például az albérlőtársakat, kollégiumokat nem számítva ide.

Látjuk, hogy a családmeghatározás pluralizálódása együtt jár a család szerepének és funkciójának a változásával is. Ez a fajta pluralizálódás pedig abba a helyzetbe hozza a társadalmat, hogy ideológiai háttértől függetlenül is újragondolja a család szerepét, és megközelítéseket dolgozzon ki a családhoz, főleg az együttélési szándékokhoz és a gyermekvállaláshoz kapcsolódó újabb kérdések és kihívások megoldására, amilyen például a multinuklearizálódás² (Roy. et al. 2021). A szociológiának tehát szükségszerű és állandó kutatási témája a család, illetve a fogalmi lehatárolások problémaköre.

Tanulmányunk célja, hogy átfogó képet adjon a családfogalom eddigi alakulásáról, ismertesse a legfontosabb trendeket a család definíciója terén, valamint a Századvég Alapítvány nagymintás családkutatása segítségével bemutassuk, hogy a magyar közvélemény milyen viszonyokat kapcsolt 2021-ben a család fogalomköréhez, és melyektől határolódott el.

A család fogalmának (át)alakulása

A család, illetve a háztartás fogalma évszázadokkal ezelőtt talán egyértelműbbnek hatott, mégsem volt egész pontosan lehatárolható (Hill és Rodgers 1964; Pesando et al. 2018). A két fogalmat korábban mind az emberek, mind a törvényalkotás, de a statisztika (így a népszámlálások) is általában az otthon együtt élő összes személyre értelmezték, ideértve akár a szolgálokat, cselédek is. Ebben az esetben az úr, a gazda vagy gazdaszszony, azaz a „família feje” (Thirring 1938: 150) a háztartás vezetőjének is számított. Hozzá kell tenni azonban, hogy a nem vér szerinti kapcsolatban lévő, de – többnyire a család szolgálatában álló – személyek soha nem tartoztak a társadalomban széles körben elfogadott család fogalmába. Ők úgynevezett familiárusok voltak, tehát azok, akik a birtok és a háztartás működésének fönntartásában – beleértve akár a gyermekek ellátásában való aktív részvételt is – jelentős szerepet vállalva gazdasági és szolgáltató szerepkörben társultak a családhoz. Sok esetben a tulajdonos vagy a családfő bizonyos mértékű ellátási, gondoskodási felelősséget is viselt velük szemben, de a jogi és érzelmi kapcsolat csak kismértékben, illetve az éppen hatályos családjogtól eltérő módon jöhetett létre közöttük. Továbbá

² A multinukleáris vagyis több családmagból álló családot kiterjesztett családnak vagy nagycsaládnak is nevezik. Tulajdonképpen ez a családtípus olyan családokból áll, ahol a nukleáris családon kívül nagyszülők, nagybácsik vagy unokatestvérek vannak a hozzájuk tartozó gyermekekkel is jelen vannak.

előfordult, hogy a fiatalabb házaspárok is a szülőkkel éltek egy fedél alatt, illetve a megözvegyült vagy árva rokonok befogadása is szükségszerűen elterjedtebb jelenségnek számított (Somlai 1996: 19).

A család évezredekig kevésbé az intimitás, mint inkább a túlélés zálogát jelentette (Gottlieb 1994), azonban a reneszánsz és a felvilágosodás, majd a polgárosodás és iparosodás komoly változásokat hozott mind a család funkciói, a családalapítás motivációi, mind pedig a család- és háztartásszerkezet terén az euroatlanti övezetben. A közösségi támogatás és ellenőrzés háttérbe szorult, s a reprezentációs és termelő funkció mellett előtérbe került az intimitás és a pszichés védelmi funkció. A piacgazdaság fejlődése is rugalmas munkaerőt igényelt (Hareven 1993), ami szintén hozzájárult a család egyfajta individualizálódásához. A 20. század közepétől egyre inkább a nukleáris család lett a domináns struktúra Európában, a társadalom intimebb, a külvilágtól elzártabb közegévé alakulva. Az otthon és a munka elválása következtében jellemző tendencia lett a neolokalitás, azaz az utódok egyre nagyobb arányban költöztek távolabb eredeti családjuktól, így a család szinte egészen magán- és háztartási szférává vált (Laslett 1965; Rosenbaum 1974; Zinn 1979). Ezzel megváltozott a házasság szerepe is, és immár nem a gazdasági szövetség, hanem a nő és a férfi önálló döntéséből fakadó együvé tartozás került a fókuszterébe, s egyre inkább érzelmi harmónián alapuló boldogságot vártak tőle a felek (Hill és Rodgers 1964).

A háztartás ellátásának szerepei is egyre inkább átalakultak a nemek között: a férfiak is elkezdtek részt venni háztartásvezetési és gyermeknevelési feladatokban. Kopp Mária (2008: 254) szerint a magyar társadalom ebben a kérdésben ugyan lassabban lépett előre, de az ezredfordulón már hazánkban is erőteljesen jelen volt ez a szemléletmód.

Bár a „munkavállaló nők” a változó családmintákkal együtt változó képe még sokáig szokatlannak hatott (Somlai 1996: 22–28), egyre nagyobb volumenben jelentek meg a nők a munkaerőpiacon (Pongrácz 2001). Ennek egyik folyománya, hogy a házasságkötés immár nem feltétlenül jelentett gazdasági „kényszert”, ahogyan egy esetleges válás sem okozott feltétlenül végzetes egzisztenciális válságot a felek életében. A gazdasági szerepek fokozatos elhalványulásával egyre jobban megkérdőjeleződött az együttélés jogi vagy egyházjogi szentesítésének fontossága, létjogosultsága is.

A párkapcsolat egyre inkább „tisztá viszonyon”³ alapul (Giddens 1992), amelyet a felek szabad akaratukból választanak és tartanak fenn, így megkerülhetetlenül megjelenik a folyamatos mérlegelés, miszerint érdemes-e a kapcsolatot folytatni, ha már nem elégti ki az individuális célokat és szükségleteket (Gyorgyovich et al. 2016).

A 20. század végén a párkapcsolatok átalakulása mögött az individualizálódás erősödése és az értékpreferenciában megfigyelhető hangsúlyeltolódások a korábbi családtípusokat elkezdtek átformálni (Andorka 1992; Kopp és Skrabski 1992; Cseh-Szombathy 1997). A hagyományos család-szerkezet hazai helyzetét jól illusztrálja, hogy az új évezred első évtizedében a házasságon alapuló családok aránya jelentősen csökkent, míg az ettől eltérő család- vagy háztartástípusok, mint az élettársi kapcsolatok vagy az egyszülős családok aránya, illetve az egyedülállók hányada jelentősen növekedett (Vörös és Kovács 2013). A házasságkötések száma csak 2010 után indult újra erős növekedésnek. Mindazonáltal – mint látni fogjuk – jelentősen pluralizálódott a család szerepének, fontosságának, de akár létjogosultságának is a társadalmi felfogása. Az utóbbi évtizedben hazánkban a házasság népszerűsége magával hozta az egyéb párkapcsolati formák visszaszorulását, és a fiatalok jövőterveihez kapcsolódó Magyar Ifjúság 2020 eredményei szerint is a magyar társadalomra, különösen a fiatalokra jellemző a családcentrikus gondolkodás (Engler és Pári 2021).

A családtípusok átformálódása mögötti folyamatra adott válasznak alapvetően két iránya született és „feszül egymásnak”. Mindkét oldal kétségtelenül egyetért abban, hogy a család, abban az értelemben, ahogy rá tekintenek, az egyik, ha nem a legfontosabb társadalmi intézmény, amely védelemre szorul. Nem pusztán „liberális” vagy „konzervatív” szakírók, hanem az európai társadalom többsége is egy irányba néz e tekintetben (vö. Századvég 2023), azonban a család meghatározása, összetétele tekintetében eltérő álláspontokat képviselnek. Többek között Warner (1999) szerint a heteronormativitás⁴ korlátozza az emberek szabadságát, és szükség van a családi formák sokféleségére, beleértve az

3 A „pure relationship” Anthony Giddens fogalma egy új típusú intimitás leírására. Olyan kapcsolatot jelöl, amelyben a partnerek szexuálisan, érzelmileg és társadalmilag is egyenlők, s a kapcsolat csak addig tart, amíg mindkét partner elégedett vele, tehát a hagyomány vagy az elkötelezettség nem feltétlenül játszik szerepet benne.

4 Azaz a heteroszexuális kapcsolatok egyetlen normaként való elfogadása.

LMBTQ-kapcsolatokat is. Szerinte család az, amit az emberek annak tartanak, a szeretet, az odaadás és az elköteleződés pedig fontosabb e tekintetben, mint a szexuális orientáció. Stacey (1998) kritizálja, hogy a heteroszexuális házasság mintázatai nem alkalmazhatók az LMBTQ-kapcsolatokra, és hogy a család definíciója a hagyományos értelemben vett családra korlátozódik. Szerinte a család sokfélesége valójában a társadalom számára is előnyös, mert az embereknek lehetőséget ad a szabadabb életvitelre. De ennél elterjedtebb a Silva és Smart (1999) szerzőpáros megközelítése, akik a „családi gyakorlatok” diverzitását hangsúlyozták. Ez nem zárja ki a heteroszexuális kapcsolatok és a házasság központi jellegét, de távolabb mutat rajta, tehát a családra egy „szélesebb körben zajló társadalmi trendeket követő, folyamatosan változásban lévő társadalmi intézményként tekintenek” (Szalma és Takács 2022:10). A modernizációnak tehát az az egyik hatása, hogy egyes szerzők, eltérő vehemenciával, de a hagyományos családkép kizárólagosságát egy többé-kevésbé korlátozott szociális rendszer maradékának tartják. Ezzel szemben a tradicionális családfelfogás szerint gondolkodók körében éppen a modern családszerkezetek sokféle megközelítése és a családfogalom túlfeszítése okoz aggodalmat. Kopp Mária és Skrabski Árpád meglátása szerint a korábbi családmodellek feloldódása inkább káros hatásokkal járt, hisz korábban világos kereteket nyújtott a nemek közötti szerepelosztás. A szülők és nagyszülők befolyása az utódok értékrendjére és viselkedésére természetes volt, ahogy az is, hogy a fiatalok a családi, szomszédsági és baráti kötődéseik által tanulták meg az alapvető készségeket, értékeket. A családi életre nevelésnek rendkívül meghatározó szerepe van, különösen az iskoláskorú gyermekek körében (Engler et al. 2020). Ezeket az emberi fejlődés szempontjából kulcsfontosságú kapcsolatokat és folyamatokat a modern társadalom alapjaiban zilálta szét, így az önazonosság kialakulásának az alapja került válságba. Kopp Mária és Skrabski Árpád felhívták a figyelmet, hogy az életre szóló elköteleződés hiánya azért is okoz gondot, mert a változó és egyre bonyolultabb nyugati kultúrában nagyon fontos lenne az érzelmi biztonság, amelyet éppen az egymást támogató elköteleződés adhatna meg. A modern házasságkép viszont egyre inkább „tisztázatlan”, egyrészt láthatók a hagyományos házasság „kiüresedett formái”, másrészt pedig a „fogyasztói kapcsolati minták” (Kopp és Skrabski 1992: 8; 2003: 92–94; Kopp és Pikó 2004: 149–150). Szretykó György (2010) hozzáteszi, hogy az előbbieken

felsoroltak miatt a nem házasságban élő pár tagjaira általánosságban igaz, hogy nem küzdenek olyan sokáig egy kapcsolatért, mint egy házasság fenntartásáért tennék. Horváth-Szabó Katalin (2014: 322) pszichológus a házasság stabilitását nyújtó külső pillérek lerombolására⁵ és belső tartópilléreinek meggyengítésére⁶ hívta fel a figyelmet.

A „liberális” szakirodalom tehát általában tágabb családfogalmat vall magáénak, amelybe beleértik a változatos családformákat, többek közt a homoszexuális párok alkotta struktúrákat is. A „konzervatív” szakirodalom pedig jellemzően szűkebb családfogalmat használ, amely a házasság-alapú, de legalábbis a heteroszexuális alapokon nyugvó kapcsolatokat foglalja magában. A két irányzat közti eltérések a család meghatározásának hátterében álló értékrendi és világnézeti megközelítésben gyökereznek. A liberális megközelítés inkább az egyéni szabadságot, a sokszínűséget és a toleranciát, a konzervatív irányzat pedig inkább az erkölcsi értékeket, a hagyományokat hangsúlyozza mint az egészséges és természetes család alapját. Míg tehát a konzervatív irányzat a családfogalmat bizonyos korlátok között használja szabadon, addig a liberális megközelítés a keretek fellazításával, de sui generis korlátok között igyekszik értelmezni.

A családdefiníciók sokfélesége a magyar társadalomban

A szakirodalmi kitekintésre alapozva kutatási kérdésünk az, vajon a magyar felnőtt népesség milyen kapcsolati formációkat tekint családnak, és megfigyelhetők-e ezen a téren demográfiai és területi differenciák.

A válasz megkereséséhez ezt a kérdést használjuk fel a Századvég Alapítvány 2021-ben felvett családkutatásából: *Ön a következő csoportok közül melyeket tekinti családnak?* A válaszadók tizennyolc kapcsolati lehetőség közül választhatták ki azokat a formációkat, amelyeket ők családként értelmeznek, továbbá „egyéb” válaszlehetőséget is biztosítottunk. A mérőeszköz alapját a Pew Research Center 2010-es *The Decline of Marriage And Rise of New Families* című kutatás vonatkozó kérdése adta. A definíciós határok felrajzolása érdekében a kutatóintézet arról kérdezte

5 Azaz a válással kapcsolatos jogi előírások liberalizációjára és a társadalmi attitűdök változására.

6 A hagyományos értékrendszer felforgatása, a hűség, elköteleződés, felelősségvállalás, a házasságértékének háttérbe szorítása, az újdonságkeresés, sikeresség, szabadság, az önérdek túlzott előtérbe kerülése.

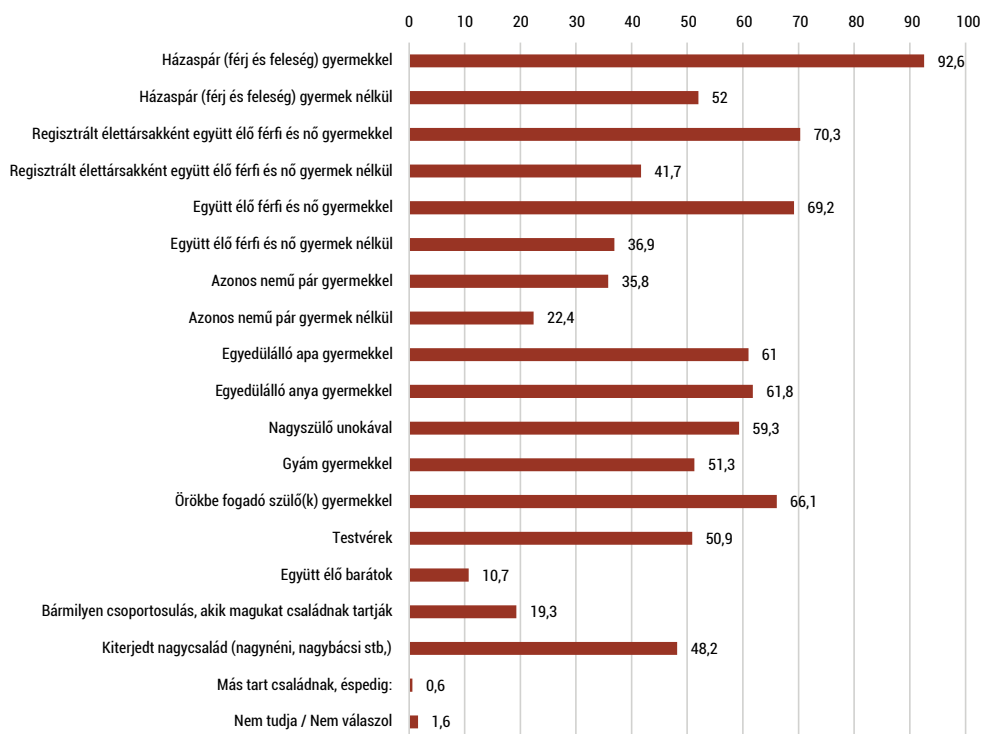
a válaszadókat, hogy a felsorolt hét együttélési forma⁷ melyikét tekintik családnak. Az amerikai kutatóközpont eredménye rávilágított, hogy gyakorlatilag az összes válaszadó (99 százalék) egyetértett azzal, hogy a gyermekes házaspár családnak tekinthető. Tízből kilencen (88 százalék) mondták azt, hogy a gyermektelen házaspár is családnak tekinthető, és közel ugyanennyien vélték úgy, hogy családnak számít a legalább egy gyermeket egyedül nevelő szülő is (86 százalék), vagy épp egy nem házas, de gyermekes pár (80 százalék). Kisebb részüik szerint (63 százalék) a gyermeket nevelő azonos nemű pár is családnak számít. Mindazonáltal ugyanezt a formációt gyermek nélkül már csak 45 százalék fogadja el családnak, és közel ugyanilyen arányuk vélekedik így a házasság nélkül együtt élő heteroszexuális, gyermeket nem nevelő párokról is (42 százalék) (Pew Research Center 2010).

A Századvég 2021-es magyarországi kutatásának indikátora abban tér el az amerikai kutatóintézetétől, hogy mi némileg tovább bontottuk a lehetséges kapcsolati formák körét, összesen tizenharc kombinációnak engedve teret.

Eredményeink közül elsőként kiemelendő, hogy amennyiben bármilyen párkapcsolati formációhoz már legalább egy gyermek kapcsolódik, akkor a válaszadók szignifikánsan nagyobb arányban tekintik azt a struktúrát családnak. Az amerikai eredményekhez hasonlóan a gyermeket nevelő házaspárokat közel minden válaszadónk családnak tartotta, de gyermek nélkül, kizárólag a házaspárt már csak bő felük. Vagyis olybá tűnik, hogy a magyar emberek számára a gyermek jelenléte kritikus feltétele egy adott formáció családként értelmezésének. Eredményeink alapján tehát az Alaptörvényünk L) cikk (1) bekezdésének második mondatának – „A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony...” (Magyarország Alaptörvénye 2011) – közel teljes társadalmi támogatottsága van: a gyermeket nevelő házaspárokat csaknem minden válaszadó családnak tartotta. Ezzel szemben a legkisebb arányban az együtt élő barátokat (10,7 százalék), illetve az egyéb csoportosulásokat (19,3 százalék) tartották családnak a válaszadók. Más szóval az emberek többsége számára a gyermek megléte mellett fontos kérdés, hogy a család vérségi kapcsolaton

7 Házaspár gyermekkel; házaspár gyermek nélkül; gyermeket egyedül nevelő szülő; együtt élő nőtlen férfi és hajadon nő gyermekkel; együtt élő nőtlen férfi és hajadon nő gyermek nélkül; azonos nemű pár gyermekkel; azonos nemű pár gyermek nélkül.

vagy párkapcsolaton alapul-e. Érdekes azonban, hogy az egyedülálló szülőket, nagyszülőket vagy gyámokat (akik gyermeket nevelnek) sokkal nagyobb arányban definiálták családként, mint az azonos nemű párokat, akár van gyermekük, akár nincs. Azt is fontos megjegyeznünk, hogy az örökbe fogadó szülőket a válaszadók 66,1 százaléka tartotta családnak.⁸

1. ábra: Ön a következő csoportok közül melyeket tekinti családnak? (Több válasz lehetséges) (% , n = 60 015)

Megvizsgáltuk azt is, hogy a felsorolt lehetőségek közül hányat tartanak családnak a válaszadók. Előjáróban elmondható, hogy az említett tizen-nyolc kombinációnak összesen 3850 permutációját⁹ tudjuk kimutatni, tehát a család definíciója tekintetében közel sem néz egy irányba a teljes magyar társadalom, mindazonáltal főbb narratívák felvázolhatók. Egyfelől

⁸ Igaz, ebben az esetben nem lett definiálva a szülők közötti kapcsolat (házasok, élettársak vagy azonos neműek-e).

⁹ Mivel a tizennyolc válaszkategória közül többet is lehetett választani, a hatvanezer megkérdezett válaszkombinációinak összesen 3850 féle csoportosítása mutatható ki.

e kombinációtömegből egy csoportot képeznek azok, akik kizárólagos a gyermekes házaspárt tekintik családnak mind közül (13 százalék választotta egyedül ezt a kategóriát). További jelentősebb csoportnak tekinthető az előző kijelentés már-már „dacos ellentábora” is, azok, akik úgy nyilatkoztak, hogy lényegében minden felsorolt kategóriát családnak tekintenek, kivéve a tényleges házaspárokat, akár van gyermekük, akár nincs. Arányuk 4,8 százalék a teljes felnőtt populációban.

Egyfelől fontos megállapítás, hogy bár korábbi kutatások, felmérések, elemzések (vö. Gregor és Rédei 2015; Takács et al. 2007) a magyar társadalmat úgynevezett heteronormatív társadalomnak látják/láttatják, azaz olyannak, amelyben a többség kizárólag a heteroszexuális kapcsolatot¹⁰ fogadja el „normálisnak”, felmérésünk rámutat, hogy bár a többség valóban inkább a férfi-nő, illetve a hagyományosabb¹¹ vérségi és jogi kapcsolaton alapuló kombinációkat fogadja el családnak, a helyzet jóval árnyaltabb.

A 3850 kombinációt a közérthetőség kedvéért mindössze öt csoportba soroltuk. A 2. *ábra* első három kategóriáját megfigyelve azt látjuk, hogy valóban, a hazai magyar felnőtt lakosság valamivel több mint fele (54 százaléka) a férfi-női kapcsolatot, illetve az egyéb vérségi és jogi kapcsolati formákat fogadja el családként – ám az azonos neműek viszonyát nem. Ugyanakkor ez az 54 százalékos réteg is háromfelé bontható, a családot legszigorúbban értelmezőktől a megengedőbbekig:

1. Egyfelől jól megkülönböztethetők azok, akik szigorúan csak a házasságon alapuló kapcsolatokat tekintik családnak (15,3 százalék), azaz még a vérségi vagy jogi kapcsolatokon alapuló más együttélési formákat¹² is elutasítják. Az ezekben lévő egyéb háztartástagokat (véltetően) egyszerűen „a családdal” egy háztartásban élő más rokonoknak tekintik.
2. További 6,4 százalék már nem köti kizárólagosan a házassághoz a család fogalmát, kritériumként csak a férfi-nő kapcsolatot fogalmazza meg, tehát (a házasság mellett!) elfogadják családnak azt is,

¹⁰ A kizárólag heteroszexuális családformát elfogadók közé a kizárólag házaspárt és a kizárólag férfi és nő kapcsolatát, illetve a kizárólag vérségi vagy jogi kapcsolatot (azonos neműek kivételével) elfogadók tartoznak.

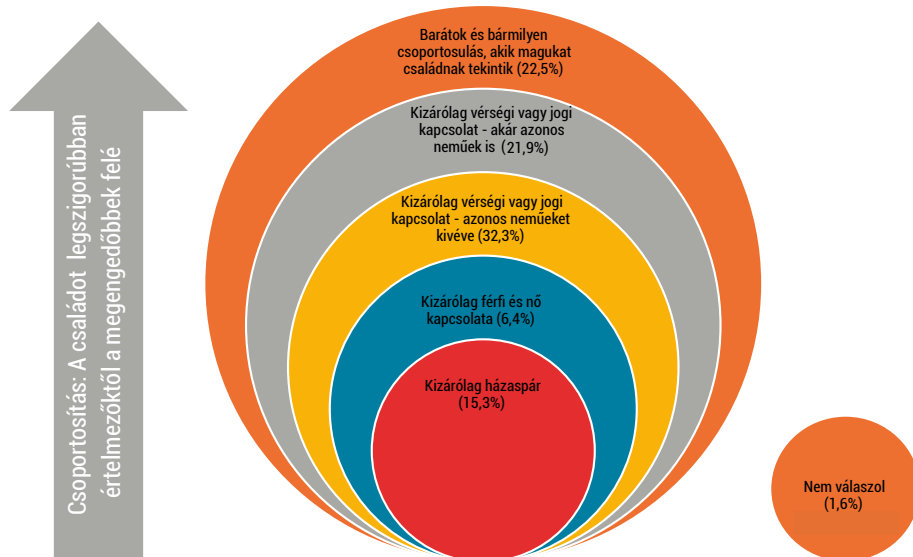
¹¹ Abban az értelemben, hogy az azonos nemű párok kapcsolatát kizárják a „család” fogalmából.

¹² Több generáció együttélése, más rokonok jelenléte stb.

ha egy felnőtt férfi és nő regisztrált élettársi kapcsolatban van vagy akár csak együtt él egymással.

3. A heteronormatív gondolkodást mutató válaszadók kiemelkedő, 32,2 százalékos csoportját képezik a még megengedőbb gondolkodásúak, akik (a házasság vagy a férfi-nő kapcsolat mellett!) a vérségi vagy jogi kapcsolaton alapuló formációk közül is családként tekintenek legalább egyre vagy akár többre is,¹³ leszámítva a homoszexuális kapcsolatokat.

A társadalom további 44,4 százaléka (a 2. ábrán a felső két buborék) azonban még inkább kinyitná a család fogalmát:

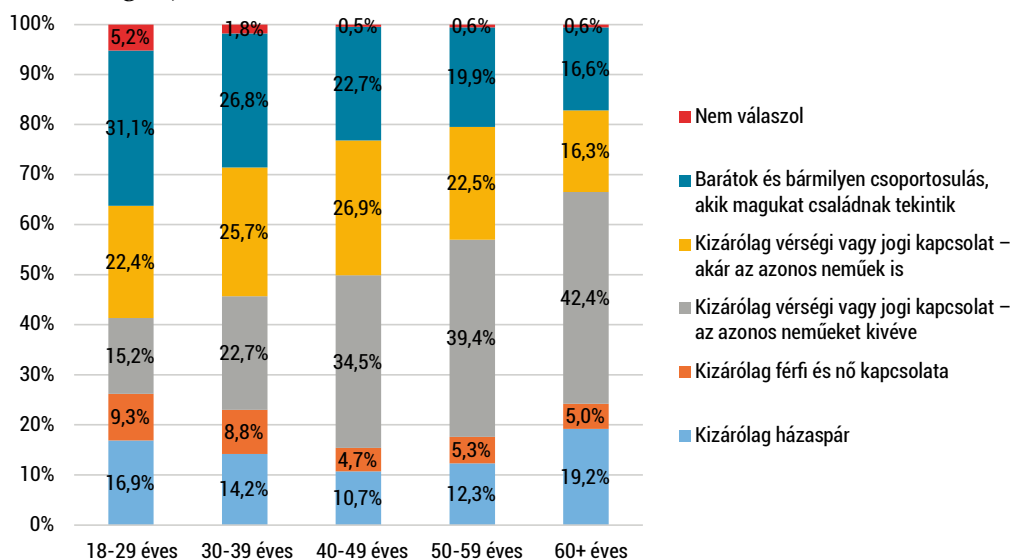

2. ábra: A családértelmezések kombinációinak csoportosítása (% , n = 60 015)

4. A válaszadók 21,9 százaléka az előbbi, vérségi és jogi kapcsolatra épülő kategóriába immár a homoszexuális párokat is beleérti.
5. Végül 22,5 százalékot tesz ki az a csoport, amelynek családképébe – legalábbis elméleti síkon – a korábbiakban említett bármely kategória mellett az is belefér, ha magukat családnak tekintő barátok élnek együtt. Továbbá bármely más, nem vérségi és jogi kapcsolaton alapuló formációt hajlandók családként értelmezni, ha az ebben élők családként tekintenek magukra.

¹³ Például egyedülálló szülő és gyermeke, nagyszülő-unoka, örökbe fogadó szülő vagy gyám és gyermek, kizárólag testvérekből álló háztartás stb.

Az előbbi kategorizációt nemek szerint vizsgálva olybá tűnik, hogy a nők valamivel megengedőbbek: míg a férfiaknak összesen 39,6 százaléka választotta az utolsó két kategóriát,¹⁴ addig a nők esetében 48,7 százalékos arányról beszélünk; a kizárólag a férfi-nő diád (bármilyen) kapcsolatán alapuló kapcsolatot (a nem válaszolók aránya mellett) minden második ember fogadja csak el.

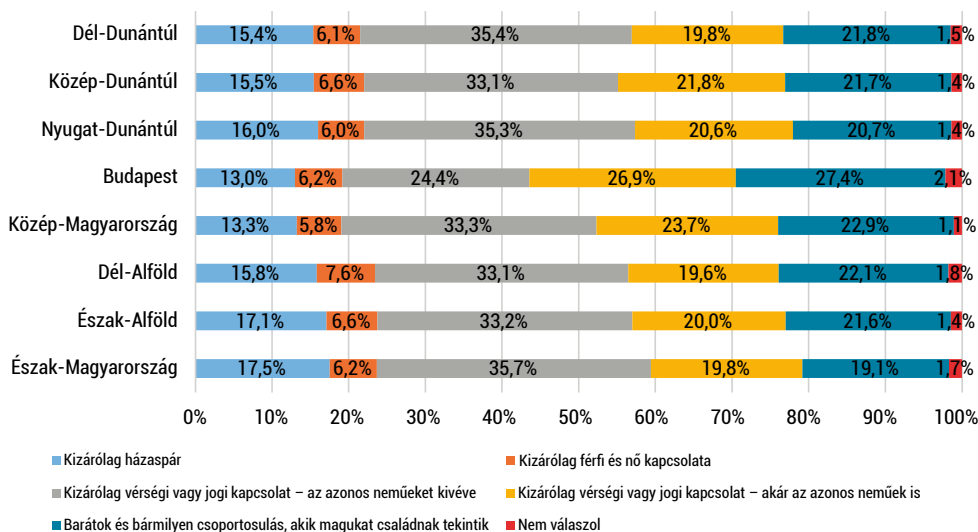
3. ábra: A családértelmezések kombinációinak csoportosítása korcsoportok szerint (% , n = 60 015)

Fontos látni azt is, hogy korcsoportok szerint a heteronormatív kapcsolatot a fiataloknak mindössze 41,4 százaléka fogadja el kizárólagosnak, relatív többségük az előbbieket különböző kombinációi mellett a baráti és egyéb csoportosulásokat is hajlandó családként definiálni, amiben vélhetően egyfajta életkori sajátosságokból fakadó hozzáállás is közrejátszik, azaz a baráti csoportosulások saját családként való definiálása. Az így gondolkodók aránya az idősebbek körében egyértelműen csökken. Mindazonáltal kiemelendő eredmény az is, hogy a 18–29 évesek körében a második leginkább kimagaslik a kizárólag házasságra épülő kapcsolatok aránya. Továbbá a bekezdés első gondolatának tükrében kifejezetten izgalmas az is, hogy körükben a legmagasabb a kizárólag férfi-nő diádra épülő

¹⁴ „Kizárólag vérségi vagy jogi kapcsolat – akár azonos neműek is”, illetve „Barátok és bármilyen csoportosulás, akik magukat családnak tekintik”.

kapcsolatok családként való megjelölése is. A magyar fiatalok – a legújabb vizsgálatok is ezt erősítették meg – alapvetően tartós férfi-női párkapcsolatban, házasságban kívánnak élni, és döntő hányaduk tervez gyermeket (Engler és Pári 2021).

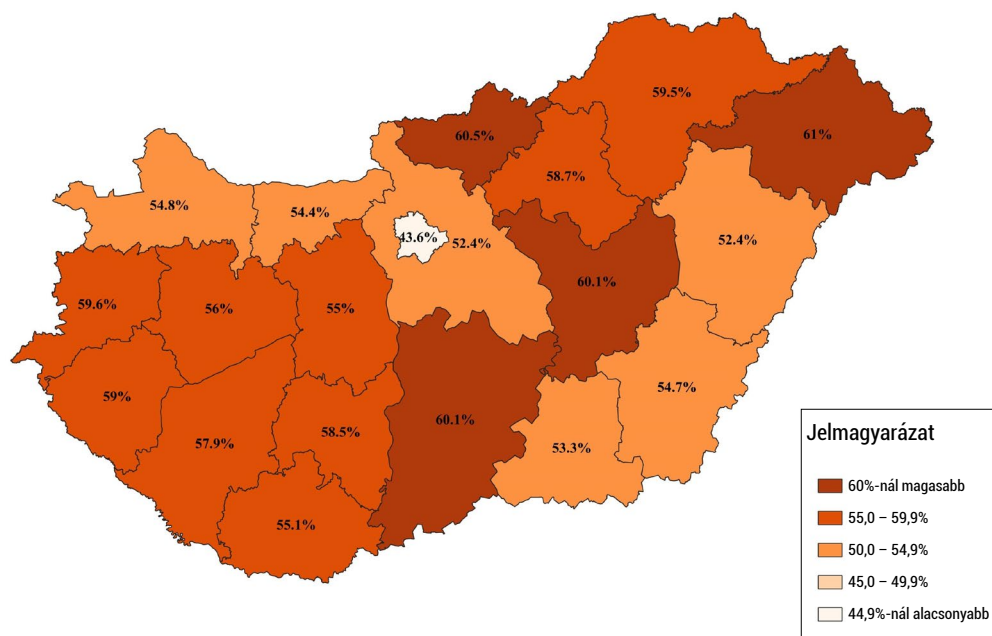
A családdal kapcsolatos megállapításokat területi összehasonlításban, illetve a vallásosság szemszögéből is megvizsgáltuk. A területi (régiós) eredmények között nagyon gyenge, de szignifikáns ($p = 0,000$) eltérés figyelhető meg, elsősorban a budapesti és a közép-magyarországi válaszadóknak köszönhetően. Az országos átlagtól való eltérés lényegében kizárólag ezen a területen figyelhető meg, ahol elsősorban a konzervatívabb megközelítések kerülnek hátrányba a liberálisabb szemléletű formációkkal szemben. Egyedül a fővárosban, illetve Pest vármegyében jellemző, hogy a család legtágabb definíciójával a válaszadók több mint a fele egyetértett.

4. ábra: A családértelmezések kombinációinak csoportosítása régiók szerint (% , n = 60 015)

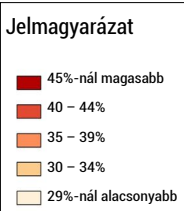
A főváros kivételével (43,6 százalék) minden vármegyében kizárólag a férfi-nő közötti kapcsolati formát fogadta el családként a válaszadók többsége. A férfi-nő kapcsolaton alapuló családformának a legerősebb támogatottsága Szabolcs-Szatmár-Bereg (60,9 százalék), Nógrád (60,5 százalék), Bács-Kiskun és Jász-Nagykun-Szolnok (egyaránt 60,1 százalék) vármegyében volt.

A fővárosban élőkhez leginkább a Csongrád (53,3 százalék), Hajdú-Bihar (52,4 százalék) és Pest (52,4 százalék) vármegyében élők válaszaik közelítettek, azonban még így is közel 10 százalékpontos távolságra voltak a fővárostól, illetve ezekben a vármegyékben is kizárólag a férfi-nő kapcsolaton alapuló családformát fogadta el a többség.

1. térkép: A férfi-nő kapcsolaton és a heteronormatív vérségi és jogi kapcsolati formán alapuló kapcsolati formákat családként elfogadók megoszlása vármegyeik szerint (%)

A konzervatív és liberális szakirodalmi megközelítés gondolatmenetét követve az azonos nemű párokat a társadalom közel harmada definiálja családként. Érdekes különbséget tenni a gyermekkel rendelkező vagy gyermek nélküli kapcsolatok közt, hiszen itt jelentős eltérést látunk a véleményekben. A gyermek nélküli azonos neműek párkapcsolatáról a válaszadók 22,4 százaléka nyilatkozott családként, míg ha gyermekük is van, akkor jóval nagyobb elfogadottságot láthatunk a társadalomban (35,8 százalék), azonban ez az arány azt is mutatja, hogy a többség (64,2 százalék) számára az azonos nemű pár akkor sem jelent családot, ha van gyermekük.

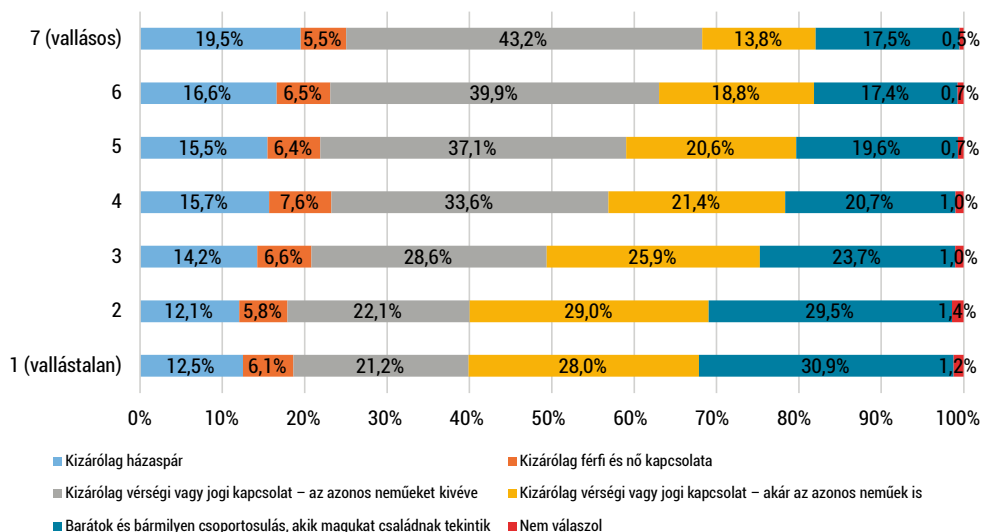

3. térkép: A gyermekkel rendelkező azonos nemű párokat családként definiálók megoszlása vármegyénként (%)

A vallásosság mentén a magukat vallásosnak nyilatkozók a konzervatív megközelítések mellett tették le a voksukat, ugyanakkor körükben is megfigyelhető némi heterogenitás ebben a kérdésben. Túlnyomó többségük (68,3 százalék) kizárólag férfi és nő valamilyen jellegű kapcsolatát, illetve az azonos neműeket nem számítva a vérségi és jogi kapcsolatokat tudja családként értelmezni. Velük szemben csak a kevésbé vallásos és magát vallástalannak aposztrofáló réteg körében emelkedik 50 százalék fölé azok aránya, akik a nyitottabb és akár azonos neműek kapcsolatára épülő háztartásokat is családnak tekintik.

A KSH tipológiája¹⁵ alapján vizsgáltuk a különböző háztartástípusokban a családfogalom megítélését is. Ennek megfelelően az egyes háztartástípusokban a családfogalom megítélését is vizsgáltuk.

15 A KSH módszertani dokumentációja (metaadatok): KSH (2011)

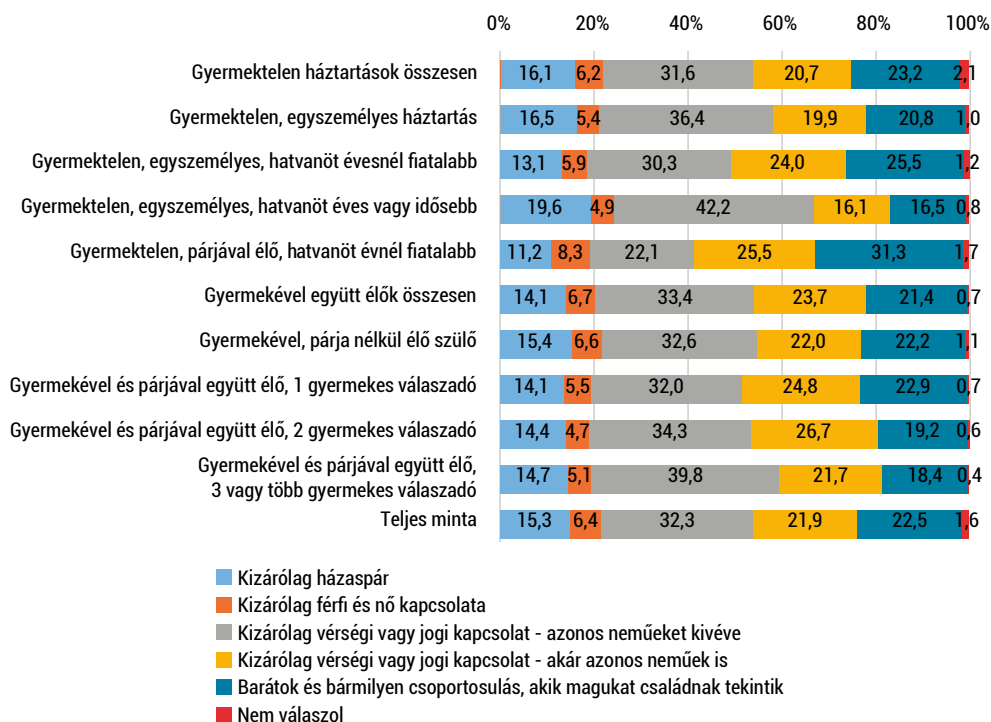
5. ábra: A családértelmezések kombinációinak csoportosítása a vallásosság mértéke szerint (% , n = 60 015)

Ki kell emelni, hogy a gyermekes és a gyermektelen háztartások között nincs szignifikáns különbség. A családként kizárólag a férfi-nő kapcsolati formát elfogadók legnagyobb aránya az egyszemélyes, hatvanöt évesnél idősebbekből álló (gyermektelen) háztartásban élők körében figyelhető meg (66,7 százalék). A nagycsaládosok (gyermekével és párjával együtt élő, három- vagy több gyermekes válaszadó; 59,6 százalék) és az egyedülálló, gyermektelen háztartásokban élők (58,3 százalék) körében is magas ez a megítélés. Az egy (24,8 százalék) vagy két gyermekkel (26,7 százalék) rendelkező háztartások az azonos neműek párkapcsolatával az átlagnál (21,9 százalék) nagyobb mértékben tudják azonosítani a családot, azonban ez még mindig nem a társadalom többségének a véleményét tükrözi. A férfi-nő kapcsolati forma családformaként való kizárólagosságát viszont a hatvanöt évesnél fiatalabb gyermektelen háztartások – függetlenül attól, hogy egyedülállóról (49,3 százalék) vagy párkapcsolatban élőről (41,5 százalék) van szó – elutasították, tulajdonképpen kevesebb mint minden második válaszadó fogadja el csak ezt a családformát.

Elgondolkodtató különbség (jelentős szórás) látható a gyermektelen háztartástípusok között: az egyedülálló idősek (jellemzően hatvanöt évesek és idősebbek) 66,7 százaléka köti össze a család fogalmát a férfi-nő kapcsolati formával. Ezzel szemben a másik oldalon a szintén gyermektelen, de hatvanöt évesnél fiatalabbak, párkapcsolatban élők (41,5 százalék) tudják ezt a családformát kizárólagosan így értelmezni.

Háztartástípus	A heteronormatív (az alaptörvényi definícióval egyetértő) családképet elfogadók megoszlása (%)	Minta összesen (n)
Gyermeektelen háztartások összesen	53,9	36 837
Gyermeektelen, egyszemélyes háztartás	58,3	11 241
Gyermeektelen, egyszemélyes, hatvanöt évnél fiatalabb	49,3	5428
Gyermeektelen, egyszemélyes, hat- vanöt éves vagy idősebb	66,7	5813
Gyermeektelen, párjával élő, hat- vanöt évnél fiatalabb	41,5	4654
Gyermekükkel együtt élők összesen	54,2	23 178
Gyermekével párja nélkül élő szülő	54,7	4832
Gyermekével és párjával együtt élő egygyermekes válaszadó	51,6	3553
Gyermekével és párjával együtt élő kétgyermekes válaszadó	53,5	5673
Gyermekével és párjával együtt élő há- rom- vagy több gyermekes válaszadó	59,6	4126
Teljes minta	54,0	60 015

1. táblázat: A heteronormatív kapcsolati formát családként elfogadók megoszlása a hivatalos statisztikai háztartástípusok szerint (%)

6. ábra: A családértelmezések megoszlása a hivatalos statisztikai háztartástípusok szerint (% , n = 60 015)

Összegzés

A családmeghatározás pluralizálódása az utóbbi évtizedekben határozottan megjelent az európai társadalmakban. Ezzel együtt Magyarországon 2021-ben továbbra is a tradicionális (konzervatív) családfelfogás jelenlétét tapasztaljuk, bár egyes családtípusokkal kapcsolatban – különösen korcsoportok és háztartástípusok szerint, illetve területi szinten és a vallásosság oldaláról – eltérő véleményeket találtunk. Határozottan kijelenthető, hogy a magyar társadalom számára inkább család az a párkapcsolat – függetlenül a típusától –, amelyben gyermek(ek) is jelen van(nak). Ugyanakkor kétségtelen, hogy a család szerepe és funkciója átalakuláson megy át, így a közvélemény családmeghatározással kapcsolatos pluralizálódása szintén ennek a folyamatnak a velejárója. A családdefinícióra ható különböző irányzatok a hazai közvélekedésben is megjelentek, ugyanakkor látni kell, hogy a konzervatív megközelítésre épülő tradicionális

(kizárólag férfi -női kapcsolaton vagy vérségi és jogi, de nem homoszexuális) kapcsolaton alapuló együttélési formákat 54 százalék azonosítja családként kizárólagosan. Az alaptörvényi családdefinícióval tehát a válaszadók abszolút többsége tud azonosulni. Emellett az is látható, hogy minél idősebb korcsoportba tartozik a válaszadó, annál nagyobb eséllyel jelenik meg a kizárólag vérségi és jogi kapcsolaton alapuló definíció (az azonos neműek kivételével), illetve csökken a „barátok és bármilyen csoportosulás, akik magukat családnak tekintik” fogalommal való azonosítás. Érdekes azonban, hogy azok, akik a családot kizárólag a házassághoz kötik, az átlag felett vannak a 18–29 évesek (17 százalék) és a hatvanévesek vagy idősebbek (20 százalék) kohorszaiban, míg a 40–49 évesek közül csak alig minden tizedik válaszadó sorolható ebbe a legszigorúbb kategóriába.

A területi, regionális megoszlás szerint a fővárosban láthatók valamivel sokszínűbb válaszok a családdefinícióval kapcsolatban, azonban még a Közép-magyarországi régióban is a hagyományos megközelítés a többségi vélemény. A vallásosság lineáris kapcsolatot mutat a családdefinícióval, azaz minél inkább vallásosnak tartja magát valaki, annál inkább ért egyet a heteronormatív családmegközelítéssel: a vallásosak 68,3 százalékban, a vallástalanok 39,9 százalékban. A háztartások között pedig a gyermekek véleménye mutatja a legkisebb véleménykülönbséget. A gyermektelek körében nincs ilyen egyetértés: a hatvanöt évesnél idősebb egyedülállók és a párkapcsolatban élő aktív korúak eltérő definíciót adtak arra, hogy mit jelentett számukra a család 2021-ben.

A családszociológiai szakirodalom, illetve a jelenlegi kutatás megerősíteni látszik azt a tényt, hogy Magyarországon a család fogalma még inkább tradicionális, konzervatív értékek mentén értelmezhető, viszont néhány társadalmi csoportban markáns elmozdulást látunk.

Felhasznált irodalom

2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100211.tv>
(Letöltés: 2023. augusztus 9.)

Andorka Rudolf (1987) *Gyermekszám a fejlett országokban*. Budapest: Gondolat.

Andorka Rudolf (1992) Társadalmi változások és társadalmi problémák 1940–1990. *Statistikai Szemle*, 70. évf. 4–5. sz. 301–324.

- Cseh-Szombathy László (1997) A magyar családmódel. *Magyar Szemle*, 6. évf. 9–10. 45–50. https://magyarszemle.hu/data/1997/MagyarSzemle_1997_Resz5.pdf (Letöltés: 2023. március 1.)
- Elzinga, C. H., & Liefbroer, A. C. (2007) De-standardization of Family-Life Trajectories of Young Adults: A Cross-National Comparison Using Sequence Analysis: Dé-standardisation des trajectoires de vie familiale des jeunes adultes: comparaison entre pays par analyse séquentielle. *European Journal of Population/Revue européenne de Démographie*, 23, 225–250.
- Engler Ágnes, Kozek Lilla és Németh Dóra Katalin (2020) Családi életre nevelés Magyarországon. *Iskolakultúra*, 30. évf. 6. sz. 52–66. DOI: <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2020.6.52>
- Engler Ágnes, Pári András (2021) Párkapcsolat és családalapítás In: Székely Levente (szerk.) *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Budapest: Enigma 2001. 87–112.
- Engler Ágnes, Pári András (2022) A család jövője – az elsődleges szocializációs közeg társadalmi szerepváltozása. *Századvég*, 2. évf. 3. sz. 11–34.
- Erera, Pauline Irit (2002) *Family Diversity. Continuity and Change in the Contemporary Family*. London, New Delhi: Sage Publications. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781452225517>
- Frejka, Tomas, Tomáš Sobotka, Jan M. Hoem, and Laurent Toulemon (eds.) (2008) Summary and general conclusions. Childbearing Trends and Policies in Europe. *Demographic Research*, Vol. 19. (2): 5–14. DOI: <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.2>
- Gerber, Paula (ed.) (2020) *Worldwide Perspectives on Lesbians, Gays, and Bisexuals*. Westport: Praeger.
- Giddens, Anthony (1987) *Social Theory and Modern Sociology*. Oxford: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1992) *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Societies*. Redwood City: Stanford University Press.
- Gottlieb, Beatrice (1994) *The Family in the Western World from the Black Death to the Industrial Age*. Oxford: Oxford University Press.
- Gregor Anikó, Rédei Dorottya (2015) Heteronormatív ifjúság? A magyarországi fiatalok véleménye az azonos nemű párok együttéléséről. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 5. évf. 1. sz. 122–143. DOI: <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2015.1.122>
- Gyorgyovich Miklós, Pillók Péter, Báldy Barbara, Kisnémet László, Magyar Péter, Fejes Judit, Gere Dömötör és László Tamás Attila (2016) Házasságok felbomlásának vallási dimenziója. In: Földvári Mónika, Tomposné Hakkel Tünde (szerk.) *Riport a családokról. A Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet kutatási eredményei 2015*. Budapest: Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet, L'Harmattan.
- Hareven, Tamara K. (1993) *Family Time and Industrial Time*. UPA.
- Hill, Reuben, Roy H. Rodgers (1964) The developmental approach. In: Harold T. Christensen (ed.) *Handbook of Marriage and the Family*. Chicago: Rand McNally and Company. 171–211.
- Horváth-Szabó Katalin (2014) Változó világ — változó családok. *Vigilia*, 79. évf. 5. sz. 322–331.
- Kopp Mária (szerk.) (2008) *Magyar lelkiállapot 2008. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban*. Budapest: Semmelweis.

- Kopp Mária, Pikó Bettina (2004) A kultúra és az életminőség kapcsolata. In: Bácsy Ernő, Mikola István (szerk.) *Civilizáció és egészség*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ. 139–158.
- Kopp Mária, Skrabski Árpád (1992) *Magyar lelkiállapot*. Budapest: Végeken Alapítvány.
- Kopp Mária, Skrabski Árpád (2003) Magatartás és család. In: Ullrich Zoltán (szerk.) *Ökumené. Válogatott tanulmányok a Magyar Bioetikai Társaság és a KÖT (Keresztény Ökumenikus Baráti Társaság) két évtizedes munkásságából*. Budapest: Széphalom Könyvműhely.
- KSH (2011): *A háztartás családösszetétele*. https://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=320&p_ot_id=300&p_obj_id=W624 (A letöltés ideje: 2023. 03. 24.)
- Laslett, Peter (1965) *The World We Have Lost. England Before the Industrial Age*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Lesthaeghe, R. (2010) The unfolding story of the second demographic transition. *Population and development review*, 36(2), 211–251.
- Magyarország Alaptörvénye (2011): <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv> (Letöltés: 2023. augusztus 9.)
- Oláh, L. Sz. (2015) Changing families in the European Union: Trends and policy implications. FamiliesAndSocieties Working Paper, 44 (2015).
- Philipov, D., – Dorbritz, J. (2003) Demographic consequences of economic transition in countries of central and eastern Europe. *Population Studies*, 39. Council of Europe Publishing.
- Pesando, Luca Maria, Andrés Castro, Liliana Andriano, Julia Behrman, Francesco Billari, Christian Monden, Frank Furstenberg, and Hans-Peter Kohler (2018) Global Family Change. *Persistent Diversity with Development*. University of Pennsylvania Population Center Working Paper (PSC/ PARC), 2018-14. https://repository.upenn.edu/psc_publications/14. (Letöltés: 2023. március 15.)
- Pew Research Center (2010) *The Decline of Marriage And Rise of New Families*. <https://www.pewresearch.org/social-trends/2010/11/18/iv-family/> (Letöltés: 2023. március 9.)
- Pongrácz Tiborné (2001) A család és a munka szerepe a nők életében. In: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György (szerk.) *Szerepváltozások*. Budapest: TÁRKI. 37–45.
- Rosenbaum, Heidi (szerk.) (1974) *Familie und Gesellschaftsstruktur*. Frankfurt am Main: Fischer.
- Roy, Utpal, Indranil Maity, and Surajit Karak (2021) New Paradigm of Family Formation. From Coupling to Multinuclear Family. *Indian Journal of Landscape Systems and Ecological Studies*, Vol. 44. (1): 5–25.
- Silva, Elizabeth B., Carol Smart (1999) The 'new' practices and politics of family life. In: Elizabeth B. Silva, Carol Smart (eds.) *The New Family?* London: SAGE.
- Somlai Péter (1996) A családi kapcsolatok társadalomtörténetének irányai. In: Schadt Mária (szerk.) (1996) *Családszociológia*. Pécs: JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszéke. 218–262.
- Stacey, Judith (1998) *Brave New Families. Stories of Domestic Upheaval in Late Twentieth Century America*. Oakland: University of California Press
- Spéder, Zsolt (2005) Az európai családformák változatossága. Párkapcsolatok, szülői és gyermeki szerepek az európai országokban az ezredfordulón. *Századvég*, 37, 3–48.
- Szalma Ivett, Takács Judit (2022) *Családszociológiai mozaik*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

- Századvég (2023) A családi értékek fontossága továbbra is kétségbevonhatatlan Európában. <https://szazadvég.hu/hu/2023/01/24/a-csaladi-ertekek-fontossaga-tovabbra-is-ketsegbefonhatatlan-europaban~n3474> (Letöltés: 2023. március 23.)
- Szretykó György (2010) A jelenlegi családmódel válsága és a társadalompolitika II. *Kritika*, 39. évf. 6. sz. 18–21.
- Takács Judit, Mocsonaki László és P. Tóth Tamás (2007) *A leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű (LMBT) emberek társadalmi kirekesztettsége Magyarországon. Kutatási zárójelentés*. Budapest: MTA Szociológiai Kutatóintézet.
- Thirring Gusztáv Adolf (1938) *Magyarország népessége II. József korában*. Budapest: MTA.
- Van de Kaa, D. J. (2002). The idea of the second demographic transition in industrialized countries. Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security, Tokyo, Japan, 29 January 2002. https://www.ipss.go.jp/webj-ad/WebJournal.files/population/2003_4/Kaa.pdf
- Vörös Csabáné, Kovács Marcell (2013) A változó család a népszámlálási adatok tükrében. *Statisztikai Szemle*, 91. évf. 12. sz. 1213–1227.
- Warner, Michael (1999) *The Trouble with Normal. Sex, Politics, and the Ethics of Queer Life*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Zinn, Hermann (1979) Entstehung und Wandel bürgerlicher Wohngewohnheiten und Wohnstrukturen. In: Lutz Niethammer (Hrsg.) *Wohnen im Wandel*. Wuppertal: Peter Hammer Verlag. 13–27.